

Zarząd Towarzystwa Naukowego Płockiego

150 lat w służbie nauki i kultury

Notatki Płockie 15/3-57, 3-5

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

150 lat w służbie nauki i kultury

Towarzystwo Naukowe Płockie powstało dnia 3 czerwca 1820 roku i jest najstarszym z działających w Polsce towarzystw naukowych. Założycielami tej placówki byli nauczyciele Szkoły Wojewódzkiej Płockiej z jej rektorem Kajetanem Morykonim, który jako sekretarz tegoż Towarzystwa był głównym motorem jego inicjatyw i przedsięwzięć.

Założenia programowe zawarte w pierwszym statucie Towarzystwa i w różnych wypowiedziach jego głównych działaczy szeroko i nowocześnie ujmowały ramy zorganizowanej pracy naukowej na prowincji. Działalność ta określona później terminem regionalizmu zawierała w sobie teoretyczne i praktyczne elementy, które wytrzymały próbę czasu i owocują jeszcze w XX wieku.

Towarzystwo, u progu swego istnienia, jako główny cel postawiło sobie poznanie przeszłości i potrzeb teraźniejszości. A więc łączyło w jedno naukowe badania w dziedzinie historii, archeologii, geografii, literatury i innych dyscyplin w zakresie czasów minionych z opracowaniem stanu istniejącego i kierunków rozwoju miasta i ziemi płockiej w przyszłości. Drugim ważnym zadaniem, które realizowano z powodzeniem, była akcja popularyzacji wiedzy oraz wprężenie w procesy naukowo-badawcze młodzieży klas starszych Szkoły Wojewódzkiej.

Naukowo-badawcza i popularyzatorska działalność Towarzystwa przejawiała się w tym okresie w:

— stworzeniu biblioteki Towarzystwa stanowiącej po jej połączeniu z księgozbiorem

szkolnym materiałną bazę działalności naukowej;

- stworzeniu muzeum regionalnego i rozwinięciu w całym województwie płockim społecznej akcji zbieractwa;
- prowadzeniu badań i organizowaniu zebrań naukowych i popularno-naukowych;
- działalności wydawniczej prac członków Towarzystwa.

Dzięki inspiracji Towarzystwa Naukowego powstały i wyszły drukiem m. in. prace Wincentego Hipolita Gawareckiego, zasłużonego pioniera badań historycznych Mazowsza, a od roku 1824 zaczęło się ukazywać pismo literackie „Dziedzilia”, redagowane przez członka Towarzystwa Augustyna Żdzarskiego, posiadające kilkuset prenumeratów w całym kraju. Działacze Towarzystwa byli czynni również w Towarzystwie Miłosierdzia Szkolnego, poprzez które starali się pomóc (jakby drogą stypendiów) zdolnym i pracowitym a ubogim uczniom Szkoły Wojewódzkiej Płockiej.

Wykorzystując gromadzone z ofiarności społecznej środki finansowe, dawano szanse życiowego i naukowego awansu szeregowi niezamożnych ludzi pochodzących ze wsi i z miasta, którzy bez pomocy Towarzystwa nie mogliby pracować z pożytkiem dla kraju. Owocna działalność Towarzystwa uległa przerwie w wyniku m. inn. klęski Powstania Listopadowego, ale jego członkowie działali i pracowali naukowo nadal.

Wznowione w 1907 roku Towarzystwo Naukowe Płockie nawiązało do założeń programowych z 1820 r. Jednocześnie z obowiązku patriotycznego poszerzyło swoją działalność o pra-

ce oświatowe. W latach poprzedzających odrodzenie Państwa Polskiego zorganizowano — dzięki wielkiej ofiarności społecznej — bibliotekę naukową im. Zielińskich, złożoną z 40 tys. woluminów. Nabyto budynek na siedzibę Towarzystwa i księgozbioru. Rozpoczęto prace naukowe i wydawnicze, zwłaszcza antropologiczne (dr Aleksander Maciesza), historyczne i ekonomiczne. Przed zlikwidowaniem przez carat Polskiej Macierzy Szkolnej Towarzystwo przejęło jej biblioteki i domy ludowe w gubernii płockiej, chroniąc je w ten sposób przed zamknięciem. Wieloletnia działalność oświatowa na tym odcinku wśród robotników i rzemieślników miejskich oraz ludu wiejskiego przyczyniła się do zwalczania analfabetyzmu, budzenia świadomości społecznej, narodowej oraz krzewienia zamiłowania do kultury ojczyzny.

W latach 1918—1939 pogłębiła się i poszerzyła praca Towarzystwa Naukowego Płockiego w dziedzinie naukowej. Jednocześnie inspirowało ono rozwój miasta i regionu.

Do najwybitniejszych osiągnięć Towarzystwa w tym okresie należy zbadanie ciekawego pod względem folklorystycznym regionu Kurpi. Długoletnie badania dały wynik imponujący nie tylko w skali kraju ale i Europy. W latach 1928, 1929, 1933, 1934 z zasiłku Funduszu Kultury Narodowej wydano „Puszczę Kurpiowską w pieśni” (ks. Władysława Skierkowskiego) — przy bezinteresownej pomocy naukowej prof. Chybińskiego z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Zorganizowano Muzeum Mazowsza Płockiego o dwóch działach: Historyczno-Kulturalnym przy pl. Narutowicza 8 i Etnograficzno-Przyrodniczym przy pl. Narutowicza 2. Oba zostały w części zniszczone i rozgrabione przez Niemców w czasie II wojny światowej.

Towarzystwo Naukowe Płockie prowadziło w okresie międzywojennym również badania historyczne, statystyczne, archeologiczne, antropologiczne i inne oraz działalność wydawniczą. Ogłoszono drukiem szereg prac naukowych z różnych dziedzin. W wydanych w 1929, 1931 i 1934 rocznikach prace z dziedziny historii i inne publikacje ogłaszały badacze miejscowi oraz pracownicy naukowcy Uniwersytetu Warszawskiego (prof. dr St. Arnold i inni). Wydanie historii I Polskiego Gimnazjum im. Wł. Jagielly w Płocku (autor dr Al. Maciesza) stanowiło ważną pozycję do badania dziejów oświaty w Polsce.

Towarzystwo współpracowało z katedrami uniwersyteckimi, krajowymi i zagranicznymi, z Polską Akademią Umiejętności i innymi placówkami naukowymi. Prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego dr Aleksander Maciesza, autor około 200 prac i artykułów naukowych i popularno-naukowych, wziął w 1927 roku udział w Międzynarodowym Zjeździe Antropologów w Amsterdamie. Wygłoszony tam jego referat p. t. „Types craniologiques de la Pologne septentrionale de XI—XII siècles” został wydany później w Paryżu (1928 r.).

Niezależnie od prac naukowych Towarzystwo inicjowało współpracę z innymi stowarzyszeniami na terenie miasta, a mianowicie z Towarzystwem Technicznym i Towarzystwem Rolniczym — dla opracowania i realizacji kierunków gospodarczego rozwoju Płocka i regionu. W wyniku wspólnych opracowań i wystąpień razem z władzami samorządowymi i administracyjnymi miasta — Płock otrzymał połączenie kolejowe z Kutnem (1925 r.) i z Sierpcem (1937 r.) oraz port handlowy na Wiśle.

W dalszym ciągu dzięki społecznej ofiarności rozrastał się księgozbiór, który liczył już 70.000 woluminów. Powiększały się też zbiory muzeów zwłaszcza etnograficzno-przyrodniczego.

Działalność Towarzystwa przerwał w 1939 r. wybuch II wojny światowej. Mimo strat kadrowych (zginęło 44% członków) i grabieży w muzeach Towarzystwo Naukowe — jako pierwsza w mieście placówka kultury — rozpoczęło swoją działalność zaraz po wyzwoleniu w 1945 roku.

Dzięki ocalałemu księgozbiorowi i ofiarnej, bezinteresownej pracy członków Towarzystwa uruchomiono czytelnię i wypożyczalnię książek, tak koniecznych w pierwszych miesiącach wolności.

Przystępując do działalności w nowych warunkach Polski Ludowej, wypracowano i opublikowano własne założenia regionalnej pracy naukowej, uznane na sesji zorganizowanej wspólnie z Instytutem Historii Kultury Materialnej PAN oraz na Krajowej Naradzie Regionalnych i Krajowych Towarzystw Kulturalnych (1960 r.) za najwłaściwsze formy i metody ruchu naukowego na prowincji.

W nawiązaniu do prawie półtorawiecznej tradycji Towarzystwo łączyło w swej pracy działalność regionalną o podłożu głównie historycznym ze służbą dla dnia dzisiejszego.

Już w 1954 r. Towarzystwo zainicjowało na szeroką skalę badania naukowe związane z 1000-leciem Państwa i X wiekami Płocka.

W zakresie pracy własnej, jak też w mniej lub bardziej ścisłej współpracy z instytucjami Polskiej Akademii Nauk — Instytutem Historii Kultury Materialnej, Instytutem Historii, Językoznawstwa Polskiego oraz katedrami kilku uniwersytetów, zorganizowano szereg badań naukowych.

W zależności od możliwości własnych ośrodka badania prowadzono własnymi siłami, wspólnie z instytucjami naukowymi lub też występowało tylko z inicjowaniem prac. W ten sposób zorganizowano badania z zakresu kilkunastu dyscyplin naukowych: bibliografii, archeologii, inwentaryzacji architektonicznej, historii, antropologii, gwaroznawstwa, folkloru muzycznego, sztuki, muzykologii, urbanistyki i architektury, socjologii, kryminologii oraz statystyki miasta. Np: badania antropologiczne objęły 6.500 osób stanowiąc szczegółową analizę większego regionu Polski, mającą wielkie znaczenie dla badań nad strukturą ludnościową Polski. Przy zbieraniu materiałów do badań gwaroznawczych wy-

słano w teren 13.757 egzemplarzy kwestionariuszy, uzyskując 1.240.920 odpowiedzi. W badaniach folkloru muzycznego zapisano m. in. 1834 melodie. Rozpoczęte w TNP prace socjologiczne i kryminologiczne publikował PAN (Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych). Prace statystyczne okazały się szczególnie cenne zarówno dla władz miejskich jak i opracowań naukowych.

W nowych warunkach, związanych z budową Mazowieckich Zakładów Rafineryjnych i Petrochemicznych w Płocku, Towarzystwo rozpoczęło samodzielne prace z zakresu urbanistyki oraz socjologii i kryminologii, pozwalające m. in. na uchwycenie stanu poprzedzającego wielką industrializację. Współdziałało też z Komitetem Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN w zakresie polityki zatrudnienia, szkolenia zawodowego, aktywizacji produkcyjnej kobiet, oświaty i kultury.

Towarzystwo organizuje sesje naukowe krajowe i niekiedy międzynarodowe, konferencje, sympozja i posiedzenia naukowe, opracowuje też i realizuje plany prac naukowo-badawczych z naukowcami płockiej filii Politechniki Warszawskiej i to także w zakresie działalności praktycznej (m. in. wykonano dla Kombinatu opracowanie aproksymacyjnych obliczeń dla potrzeb wewnętrznych zakładów).

Współdziałając aktywnie również z władzami politycznymi i administracyjnymi miasta w zakresie prawidłowego kształtowania procesów urbanistycznych, gospodarczych i społecznych Towarzystwo stanowi prężny ośrodek naukowy i naukowo-popularyzacyjny na Mazowszu.

Do osiągnięć Towarzystwa należy także jego działalność wydawnicza. Nieprzerwanie od 22 lipca 1956 r. do chwili obecnej TNP wydaje kwartalnik „Notatki Płockie”, w którym publikują swoje prace naukowe, przyczynkarskie i inne miejscowi działacze i naukowcy oraz pracownicy nauki z ośrodków akademickich. (Dotychczas ponad 200 autorów opublikowało ponad 500 prac). Działalność wydawnicza w okresie od 1957 r. do 1970 osiągnęła łącznie 42 pozycje z zakresu wydawnictw zwartych. Do ważniejszych należą: Księga Pamiątkowa „Towarzystwo Naukowe Płockie 1820—1830—1907—1957”, trzy książki „Płock w liczbach”, trzy wydania „X wieków Płocka”, „Z walk KPP w Płocku”, „Władysław Broniewski i Płock” (dwa wydania), „Wacław Lachman — zarys życia i twórczości”.

Ta żywa działalność wydawnicza możliwa jest jedynie przy społecznym zaangażowaniu

redaktorów, plastyków, drukarzy i autorów, którzy często bezinteresownie oddają Towarzystwu swe prace (wartość czynów społecznych w 1969 r. — ok. 100.000 zł).

Towarzystwo posiada Bibliotekę im. Zielińskich — największą w woj. warszawskim — liczącą 122.000 woluminów, wśród których znajduje się wiele cennych pozycji m. in. fragment biblijnej Księgi Mądrości z X wieku, pergaminowe przywileje z XIV—XVIII wieku, autografy wybitnych Polaków i cudzoziemców, sztychy „Caprichos” Goyi i inne. Dział starodruków (XV wiek — 1800 r.) obejmuje ponad 12 tysięcy woluminów m. in. „Boską Komedie” Danteo z 1487 r., Kronikę Świata z 1492 r., pergaminowy Statut Łaskiego z 1506 r., pierwsze wydanie dzieła Kopernika „De revolutionibus orbium coelestium” z 1543 r., mapę księżycą Jana Heveliusza z 1645 r., pierwszą w świecie drukowaną książkę o raketach Kazimierza Siemienowicza z 1650 r. itp. Roczna ilość odwiedzin czytelników — pracownicy biblioteki dochodzi do liczby 10.000.

Towarzystwo rozszerzyło ostatnio swój zasięg terytorialny. Utworzono w 1969 r. dwa oddziały: w Sierpcu i Wyszogrodzie.

W związku ze zmianami strukturalnymi warstwy inteligencji płockiej, związanymi zwłaszcza z napływem wysoko kwalifikowanych pracowników świata nauk ścisłych (Petrochemia, filia Politechniki), zwiększono liczbę członków Towarzystwa z 133 do 336.

Między innymi dzięki czynom społecznym o wartości 530.800 zł (w latach 1968 i 1969), dokonano kapitalnego remontu zabytkowej siedziby Towarzystwa Naukowego Płockiego oraz modernizacji gmachu.

Majątek Towarzystwa stanowiący dorobek pokoleń (zbiory i 3 nieruchomości) przekracza wartość 20 milionów zł. Powstał z zapisów testamentowych, darów i pracy społecznej ludzi oddanych nauce i społeczeństwu.

Towarzystwo, skupiające bardzo poważny zastęp społecznie pracujących płockich i zamiejscowych naukowców oraz działaczy kulturalnych, jest dziś najstarszym z istniejących towarzystw naukowych. Jest jedyną tego typu placówką w kraju, która od 1820 roku pracuje wytrwale w służbie nauki i kultury w ośrodku nieakademickim i dzięki ofiarności swych członków wnosi cenny wkład do skarbnicy kultury narodowej i w rozwój miasta i regionu.

Z a r z ą d
Towarzystwa Naukowego Płockiego

